

через аналіз синтаксичних функцій синсемантичних дієслів можливо було встановити їхню значеннєву специфіку, зрозуміти унікальний статус цих одиниць у дієслівній системі української мови.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. - М.: Наука, 1992. – 281 с.
2. Матвієнко Т.І. Облігаторність та факультативність компонентів валентної моделі дієслів // Мовознавство. - 1989. - №1. – С. 55 – 62.
3. Селезнева Г.Я. Лексическая синтагматика глагола „делать” в коннотативном значении // Классы слов в синтагматическом аспекте. Сб. науч. тр. – Свердловск, 1988. – С. 122 – 132.
4. Слово и грамматические законы языка. Глагол. - М.: Наука, 1989. – 296 с.
5. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови// І.Вихованець, К.Городенська; За ред І.Вихованця.- К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2004.- 400с.

Г.П. Серпутько

СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ СТАВЛЕННЯ

Дієслово має найвищий стилістичний потенціал серед усіх частин мови через своє семантичне багатство та граматичний вияв. Вивченню стилістичного функціонування дієслів різних лексико-семантичних груп в українській мові присвячені праці Л.А. Булаховського, С.І. Дорошенка, П.С. Дудика, І.Г. Чередниченка, В.С. Ващенко, О.Д. Пономаріва, В.М. Русанівського, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько. У статті здійснено спробу опису дієслів ставлення української мови з урахуванням стилістичного аспекту їх функціонування.

Передусім полярність структури лексико-семантичної групи дієслів ставлення зумовлює й не менш важливе явище дієслівної антонімії у вияві ставлення. Антонімічними, на думку Д.М. Шмельова, можна вважати слова, що протиставляються за найзагальнішою і суттєвою для їх значення семантичною ознакою, до того ж перебувають на крайніх точках відповідної лексико-семантичної парадигми [6, 131]. Більшість дієслів ставлення у межах лексико-семантичної групи мають здатність утворювати антонімічні пари, напр.: *віддалятися – зближуватися; притягати – відштовхувати; звинувачувати – виправдовувати; відвертатися – прихилитися; ворогувати – дружити; воювати – миритися; гудити/ганити – хвалити; тішитися – журитися; шанувати/поважати – зневажати; ненавидіти–любити//обоженю-*

вати; недооцінювати – переоцінювати; допомагати–шкодити; нападати– захищати/боронити/обороняти.

Антитетичність як принцип світосприйняття великою мірою зумовлює й полярний характер оцінки, почуттів людини, які виявляються у її ставленні до явищ реальної дійсності. Саме антонімія, заснована на семантичному протиставленні, є базою риторичної фігури – антитези, широко репрезентованої у художньому стилі української мови дієсловами семантики ставлення: *Ніщо так не відлякує мене, як усміх скорбний на її обличчі, ніщо так не приваблює, як зір її очей жорстоких...* (Д. Павличко); *Я нищив той гіркотний плин, вихлюпував, палив навіки... Лишилось декілька краплин, та їх я бережу, як ліки* (Д. Павличко); *Ображайся на мене як хочеш, зневажай, ненавидь мене – все одно я люблю твої очі і волосся твоє золоте* (В. Симоненко). Антитеза може входити до складу речення або об'єднувати декілька речень за принципом інформативної завершеності: *Ненавиджу я нині вас! Ненавиджу красу, і силу, і світло, й пісню, і життя, ненавиджу любов, чуття, - одно люблю лиш – забуття, спокій, безпам'ятну могилу* (І. Франко). За принципом антитези будуються й речення, до складу яких входять семантично протилежні предикати ставлення, які поляризуються шляхом приєднання заперечної частки *не*: *Він любить час. Хвилини. Дні. Роки. Він дивний звір, він любить навіть муку, він любить навіть відстань і розлуку, але не любить на плечі руки* (Л.Костенко). Широкого функціонування дієслівна антонімія із семантикою ставлення набуває як композиційний засіб у народно-поетичних джерелах, зокрема за цим принципом конституюються прислів'я, приказки, афоризми тощо: *Вдень погризуться, а вночі полижуться.*

Уже з побіжної характеристики наведених антонімічних пар, які формують дієслова ставлення, можна констатувати, що вони виступають як синонімічні еквіваленти: *гудити/ганити/ганьбити, поважати/шанувати*: *Вона, мабуть, одна на все село щиро любила свою бабусю, бо тільки бабуся жаліла, пестила й навіть мазала її* (І. Нечуй-Левицький). Проте синонімічні ряди та антонімічні пари слів характеризують не саму значеннєву парадигму, а відношення між її членами. В.М. Русанівський, виокремлюючи функціонально-семантичні групи дієслів, звертає увагу на таке семантично важливе явище, як міжгрупова синонімія. Дослідник, зокрема, зазначає: “Можливість входження того чи іншого дієслова в певну вузьку семантичну групу обумовлює його здатність виступати в ролі синоніма інших дієслів цієї семантичної групи. Наприклад, дієслово *кричати*, будучи належним до семантичної групи *мовлення*, виступає синонімом дієслів *буркати, говорити, оповідати*; входячи в семантичну групу *ставлення до об'єкта*, воно стає в один синонімічний ряд з дієсловами *гніватися, гордувати, тупати*”. Отже, більшість дієслів функціонально-семантичної групи “ставлення до об'єкта” входять і до інших семантичних груп як синоніми. І, навпаки, дієслова різних

функціонально-семантичних груп нерідко належать до синонімічного ряду групи “ставлення до об’єкта”: *дякувати, мститися* позначають “виявлення почуттів”, *ігнорувати* - “вплив на об’єкт”, *оберігати, охороняти, боронити* – “захист”, *гордувати, любуватися, милуватися* – “стосунок до об’єкта”, *дбати, турбуватися* – “піклування”, *дружити, суперничати, ворогувати* – “взаємну дію” [3, 325-330].

Дієслова ставлення наділені високим ступенем синонімізації та здатністю до утворення широких синонімічних рядів. Передусім на їх синонімізацію впливають такі чинники:

- 1) багатозначність;
- 2) взаємодія нормативної літературної та діалектної (розмовної) лексики;
- 3) контекстуальне оточення та індивідуальноавторський задум. Напр.:
  - *Поважати/шанувати/почитати(почитувати);*
  - *Приваблювати/захоплювати/чарувати/притягати/принаджувати/полонити;*
  - *Обожнювати(обожувати)/божествити/боготворити/обоготворити/дихати/поклонятися/молитися/почитувати/благоговіти/абсолютизувати/звеличувати/прославляти;*
  - *Пожаліти/змилюватися/змилосердитися/змилоствитися/зжалитися/зглянутися/зласкавитися;*
  - *Турбуватися/піклуватися/опікуватися/дбати;*
  - *Насміхатися/глузувати/глумитися/кепкувати/кпнути/кпитися/сміятися/висміювати/осмішувати/потішатися.*

У синонімічні ряди можуть входити не лише дієслова, а й фразеологічні синоніми зі значенням ставлення: *змішувати з грязюкою/кидати грязюкою* – очорнити, опорочити; *влазити (вкрадатися) в душу/входити в довір’я/вішатися (кидатися, чіплятися) на шию* – нав’язуватися, домагатися прихильності, взаємності; *лизати руки/лизати халяву (чоботи, черевики)* – підлабузнюватися.

У текстах художньої літератури, а, передусім, зразках народно-поетичної творчості, широко функціонують дієслова ставлення у переносних значеннях, формуючи різноманітні тропи та стилістичні фігури (метафора, метонімія, порівняння, паралелізм, градація, антитеза тощо). Напр., поетичний паралелізм, заснований на основі порівняння:

*Як ми кохалися,
Як голубів пара,-
Тепер розійшлися,
Як чорная хмара! (З нар. творч.).*

Високим ступенем емоційності позначені поетичні тексти, організовані за принципом висхідної градації дієслів ставлення, що підкреслюють наростання

позитивних чи негативних емоцій, почуттів, напр.: *Ображайся на мене як хочеш, зневажай, ненавидь мене – все одно я люблю твої очі і волосся твоє золоте* (В. Симоненко). У потечних текстах дієслова семантики ставлення часто виявляються як метафоризовані структури: *Страждаю, мучусь, і живу, і гину, благословляю біль твоїх тенет* (Л. Костенко); *Одлюбила Осінь, і встає в тумані вежами ясними ніжний рубікон* (В. Сосюра); *Я цілий світ любив у дівчинці моїй* (Д. Павличко). Крім того, дієслова ставлення в описових конструкціях, які репрезентують протилежну та інтенсифіковану семантику, виступають засобом вираження іронічного, напр.:

*Ми любим на словах бути сильними душею,
Ми любим на словах кохати рідний край* (В. Сосюра).

Дієслова ставлення формують продуктивну лексику прислів'їв та приказок, підкреслюючи основні принципи їх побудови - зіставлення та протиставлення: *Де гроші люблять, там совість гублять; Любиш їздить, люби й саночки возить; Не смійся з людей нині, бо завтра люди з тебе будуть сміятися; Дерево шанують, як добре родить, а чоловіка, як добре робить; Люби мене в середу, а в неділю, як приберуся, то, може, на тебе й не подивлюся; Гість гостя ненавидить, а господар – обох; Всяк про правду трубить, та не всяк ту правду любить*. Почасті дієслова ставлення вводяться для увиразнення конотативної семантики, діаметрально протилежної основному значенню дієслова, така антонімія описово встановлюється із другої частини фрази, без уведення заперечних часток: *Пожалів вовк кобилу – зоставив хвіст і гриву; Боюся я тебе, як торішнього снігу; Любить, як собака цибулю; Любить його, мов хрін в оці*. Нерідко дієслова ставлення функціонують у метонімічному значенні, при цьому суб'єкт і об'єкт ставлення мають неперсональний характер: *Брехня правди не любить; Правда і суду не боїться*. Проте у фразеологізовано-метафоричних конструкціях дієслова, що належать до семантики ставлення, можуть виражати невластне ставлення: *Білі руки чужу роботу люблять; Робота дурних любить; Святки люблять достатки*.

Характерним для дієслів ставлення є поєднання синтаксично-стилістичного їх вияву у такій риторичній фігурі, як *період* (від гр. *обертання, круговерть*):

*Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвищеє, чим душу я кормлю,
Як той огонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє, -
Отак, красавице, і я тебе люблю* (І. Франко).

Переважає функціонування дієслів ставлення у текстах художньої літератури і народно-поетичної творчості виявляє уживання діалектизмів, старослов'янizmів, що регулярно простежується як на семантичному, так і на граматичному рівнях, напр.: *Ой горе. Горе – не біда, дівка парня поняла; Мати*

буде дивити, як ся буду ганьбити; Любила-м та й буду, любила-м та й буду я тебе, Іванку; Співайте, іграйте, всі людие рожденнаго възхваляйте (з нар. творч.).

Визначальний емоційно-почуттєвий характер семантики ставлення зумовлює специфіку функціонування дієслів ЛСГ ставлення передусім у художньому та публіцистичному стилях української мови. Дієслова ставлення, наділені високим ступенем емоційності, широко функціонують у текстах публіцистичного стилю: статтях, промовах, доповідях, закликах тощо, напр.: *Хоча Борис Петрович ніколи не нехтував власним здоров'ям, але й до особливих методик його збереження не вдавався; Вона [теорія роздільного харчування] зацікавила його настільки, що вирішив для себе харчуватися саме так; Щоправда, вона й сама не вірила в альтернативні методи лікування власної недуги, тому й вдаватися до них не дуже бажала; Прем'єр любить швидку їзду; Хлопці, ніколи не повірю, що ви любите гроші більше, ніж спорт – це ж шкідливо для здоров'я; Він не любить підкорятися, а змушує слухати інших, його поважають; Тигр завжди йде вперед, зневажає консервативний розум, любить усі види діяльності, де наявний ризик* (з журн.).

Докладніше слід розглянути функціонування семантики ставлення в офіційно-діловому стилі української мови. Диференційною ознакою офіційно-ділового стилю української мови вважають відсутність емоційно забарвленої лексики. Проте офіційно-ділова сфера регулює не тільки дії владних структур, а й ділові стосунки груп і окремих людей між собою, позначені міжособистісним аспектом спілкування (знайомство, контакт), а тому передбачає вияв певного емоційно-оцінного ставлення - приязного, агресивного тощо [2, 262-264].

Регулювання ділових та міжособистісних відносин безумовно вимагає оцінки та вияву того чи іншого ставлення до людини, групи осіб (колективу), їх ділових та індивідуальних якостей, організації праці, виробничої діяльності тощо. Оцінка, що передбачає вияв ставлення у ділових відносинах, має відзначатися високим ступенем об'єктивності. Суб'єктивний характер ставлення ієрархізується за стильовою диференціацією і найменшою мірою виявляється в офіційно-діловому стилі української мови, оскільки суб'єктивність у ставленні, що окреслює сферу ділового спілкування, здатна породжувати додаткові конфлікти і зайві непорозуміння, що в результаті може призвести до негативних і непередбачуваних наслідків: припинення чи розірвання будь-яких ділових відносин або їх ускладнення.

Лексика офіційно-ділового стилю позначена чіткою оцінною диференціацією відповідно до виду чи підвиду документа. Негативне оцінне забарвлення характерне для таких документів офіційно-ділової сфери, як скарга, претензія, позовна заява, лист-відмова, догана тощо. Загалом ділова сфера орієнтується на позитивні емоції, толерантне ставлення до партнерів, на

чому ґрунтується умовно регламентований етикет ділового спілкування, оскільки налагодження ділових відносин має на меті не принизити, не образити ділового партнера, а навпаки, викликати довіру, зацікавленість, переконати у надійності, стабільності таких стосунків. Тому в текстах офіційно-ділових документів переважає нейтральна та позитивно забарвлена лексика, що є ознакою стилю.

Вербалізоване ставлення у текстових зразках офіційно-ділового стилю передається іменниками, прикметниками, прислівниками та дієсловами. Частиномовна диференціація ставлення зумовлюється ступенем офіційності, типом ділового документа та комунікативними завданнями. Наприклад, такі документи, як характеристика, інструкція, рекомендований лист, рецензія, відгук, відзначаються перевагою вживання прикметників та прислівників, а також дієслівно-іменникових емоційно-оцінно забарвлених сполучень: *Вимоглива до себе, вона користується повагою серед товаришів і викладачів факультету; Особливий інтерес виявляє до театрального мистецтва, очолює шкільний драматичний гурток і дуже цим захоплюється* [5, 48].

Досить умовно можна окреслити сферу функціонування дієслів ставлення у текстах офіційних листів, звернень, прохань, підтверджень, претензій тощо: *Повідомте, будь ласка, чи зацікавила Вас наша пропозиція; Нас зацікавила продукція, яку ви рекламуєте, тому будемо вдячні, якщо Ви надішлете нам детальну інформацію та ілюстративні матеріали* [4, 397] (лист-прохання); *Ми не погоджуємось з Вашою думкою; Ми не схвалюємо Вашої позиції; Хід виконання договору починає нас непокоїти* [4, 413-414] (листи-претензії).

На межі офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів перебувають емоційно забарвлені тексти офіційних привітань, позначені продуктивністю функціонування дієслів ставлення, проте ступінь емоційності значно зростає у особистих привітаннях, стиль яких набирає ознак художнього: *Складну й почесну справу довірила Вам держава; Ми пишаємося нашими інженерами-конструкторами; Тисячі гостей і жителів міста в ці дні милуються результатами творчої та самовідданої праці автомобілістів і шляховиків; Ніколи не забувайте, звідки ви родом, пишайтеся своєю Батьківщиною, пам'ятайте імена тих, хто виборював її святую волю; Тож наполегливо навчайтеся, широко мисліть, шукайте своє покликання і не зраджуйте йому, шануйте нашу історію, любіть свою мову, поважайте батьків; Високоповажні вчителі, викладачі, керівники освітніх установ, шануємо вас і вклоняємося вам! Ми всі, батьки і діти, любимо вас; У цей день бузковоквітного травня ми пишаємося вашою вродою й ніжністю, ласкавістю й чарівністю, теплотою й турботливістю; Ми високо цінуємо й поважаємо вашу наполегливу, сповнену тривоги і сподівань працю на службі Закону та Людині* [1, 327-341].

Можна простежити також продуктивність уживання дієслів семантики ставлення в усних та друкованих рекламних текстах, напр.: *“Несквік” – мами*

довіряють – діти обожають; Бережіть кохання!; Я обожаю свіжі овочі, а мої просто обожають майонез; Шануй життя – читай “МК”; Обожаю цей новий рік... створимо новорічний настрій з банком “Надра”; Шануйтеся, любіть українське!; Він обожає шоколад “Кіндер”.

Наведена у статті побіжна характеристика не відображає усієї палітри стилістичного функціонування дієслів ставлення, проте загалом окреслює пріоритети відбору й використання відповідної лексики у різних функціональних стилях української мови.

Література:

1. Довідник з культури мови: Посібник /За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Вища школа, 2005. – 399 с.
2. Стилістика української мови: Підручник /За ред. Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
3. Сучасна українська літературна мова: Морфологія /За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
4. Універсальний довідник-практикум з ділових паперів /За ред. Л.О. Пустовіт. – 2-е вид. – К.: Довіра, 1999. – 508 с.
5. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення – К.: Вища школа, 1997. – 271 с.
6. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики (На материале русского языка). – М.: Наука, 1973. – 278 с.

С.В.Соколова

ТИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВІДПРИСЛІВНИКОВОЇ СУБСТАНТИВАЦІЇ

У лексичному складі української мови постійно відбуваються зміни: словник поповнюється новими словами та виразами, змінюються особливості функціонування окремих слів. Відбуваються також певні зрушення в межах окремих частин мови в напрямі зміни їх складу, перехід однієї частини мови до іншої, що зумовлено тісним взаємозв'язком частин мови, їх розвитком, рухомістю. О.О.Потебня відзначав, що, розуміючи мову як діяльність, лексико-граматичні класи слів (дієслово, іменник, прикметник та прислівник) неможливо розглядати як щось незмінне; видатний лінгвіст підкреслював, що “навпаки, навіть у відносно невеликі періоди ці категорії помітно змінюються” [12, 76].

Іменник традиційно пов'язують із категорійною ознакою предметності, що реалізується у суб'єктній, об'єктній, адресатній і подібних позиціях. З точки зору формально-синтаксичного аспекту іменник займає позицію підмета або головного члена односкладних речень, співвідносного з підметом, або керованого другорядного члена речення. Як відмітив В.В.Виноградов,